

ZNA NSTVENI NA ZIVI ZA 21. OŽUJKA I 23. RUJNA

Ratimir Kalmeta

Godišnja doba proljeće, ljeto, jesen i zima nastaju kao posljedak prividnoga godišnjeg gibanja Sunca oko Zemlje (ili revolucije Zemlje). Prvi dan proljeća je 21. ožujka, a prvi dan jeseni je 23. rujna. Za ove sam dane u našoj literaturi pronašao 14 temeljnih i 28 pripadajućih složeno-opisnih naziva, ukupno 42 termina.¹ Svi oni pripadaju hrvatskomu književnom jeziku, bili oni arhaizmi, istoznačnice ili dublete. Mislim da je u našem suvremenom znanstvenom jeziku problem različitog izbora, potom brojčano prevelike uporabe i u nekim slučajevima, vjerujem, sumnjive jezične tvorbe naziva za prvi dan proljeća i prvi dan jeseni. Evo najavljenih naziva:

<i>ekvinocij</i> (m.r.)	<i>jednakoćje</i> (s.r.)
<i>ekvinokcij</i> (m.r.)	<i>jednakoćstvo</i> (s.r.)
<i>istonoćje</i> (s.r.)	<i>jednoćišće</i> (s.r.)
<i>istonoćje</i> (s.r.)	<i>ravnodenstvje</i> (s.r.)
<i>jednać</i> (ž.r.)—dana i noći	<i>ravnodnevice</i> (ž.r.)
<i>jednakodanje</i> (s.r.)	<i>ravnodnevnica</i> (ž.r.)
<i>jednakoćje</i> (s.r.)	<i>ravnonoćje</i> (s.r.)

Svaki od tih naziva može doći i s pridjevima *proljetni*, *-a*, *-o*, ili *jesenski*, *-a*, *-o*, već prema rodu osnovnoga naziva.

Za mene kao nejezikoslovca nije zanimljivo koliko će i koje će od istaknutih naziva naši jezikoslovci, autori rječnika i književnici upotrijebiti. Više me zanima koje ćemo nazive njegovati u našem znanstvenom jeziku kao grani hrvatskoga književnog jezika. Takvo odvajanje znanstvenog nazivlja od našega književnog jezika činim zbog postizavanja što preciznijeg, jedinstvenijeg i znanstvenijeg načina komuniciranja u znanstvenome teoretsko-praktičnom radu. Siguran sam da stručnjaci za naš književni jezik nemaju ništa protiv takva gledišta jer oni nas i uče da u književnom jeziku opstoji i jedna od njegovih grana — znanstveni jezik. Ovim svojim člankom želim pokazati koje nazive za prvi dan proljeća i prvi dan jeseni u našem znanstvenom jeziku upotrebljavamo. Osim toga pokušat ću se osvrnuti na njihovu znanstveno-jezičnu valjanost. Na kraju predlažem temeljne nazive i pripadajuće im složeno-opisne nazive za spomenute dane i to za sve pisce — znanstvenike na hrvatskome jezičnom prostoru. U našem znanstvenom jeziku danas uglavnom upotrebljavamo ovakve nazive: *ekvinocij*, *ekvinokcij*, *istonoćje*, *ravnodnevice*, *ravnodnevnica* i *ravnonoćje*.

Imenice *ekvinocij* i *ekvinokcij* dublete su i mnogi im pisci postanje tumače kao pohrvaćene likove od latinske složenice *aequinoctium*, *ii*, n., a neki autori uz oba lika ispisuju samo dvije latinske riječi: *aequus* — ravan, jednak i *nox*, *noctis*, f. — noć. *E k v i n o (k)-*

¹ Možda mi se samo poneki naziv negdje i pritajio?!

c i j je trenutak (vrijeme) kad središte Sunca (Sunčevog diska) u svome prividnom godišnjem gibanju oko Zemlje stigne do nebeskog polutnika ili kad ono prolazi kroz proljetnu ekvino(k)cijску točku (početak jeseni). Tada je prividni dnevni luk Sunca svojom dužinom jednak dužini prividnoga noćnog luka ove našem planetu najbliže zvijezde. Posvuda su na Zemlji dan i noć jednako dugi, oboje traju po 12 sati.²

U liku naziva *ekvinocij* naš je čvrsti zubni ili palatalni suglasnik *c* (lat. *t*) ostao, a susjedni mu je mekonepčani ili velarni suglasnik *k* (lat. *c*) nestao. Takav lik nalazimo u jeziku Dubrovkinja i Dubrovčana (*ekvinocijo*), potom u jeziku nekih književnika, na primjer I. Vojnovića (drama *Ekvinocij*), V. Nazora i M. Krležu, u rječnicima nekih naših jezikoslovaca, u najvećem broju naših udžbenika zemljopisa (!) i u drugim objavljenim radovima. Riječju *ekvinocij* u pomorstvu nazivaju velike oluje i nevrijeme što nastaju u doba ekvino(k)cija, posebice jesenskog ekvino(k)cija. Lik *ekvinocij* će, vjerujem, u našem književnom jeziku i dalje živjeti. Međutim, kad naši pisci tumače njegovo podrijetlo, onda ga ne bi smjeli povezivati s izvornom latinskom složenicom *aequinoctium* (*aequus* + *nox*). Kako se naposljetku taj lik naziva uvukao u naš književni jezik (također i u znanstveni jezik)? Vjerojatno je to svjesno pohrvaćena talijanska složenica) naziv *equinozio*, m. Dobro je da još neke latinske imenice preko talijanskog jezika kao posrednika nismo pohrvatili. Tako, na primjer, latinske imenice *actio*, *correctio*, *sanctio* i *selectio* pohrvaćene posve pravilno izgovaramo *akcija*, *korekcija*, *sankcija* i *selekcija*, a ne potalijančeno *acija* (*azione*), *korecija* (*correzione*), *sancija* (*sanzione*) i *selecija* (*selezione*). Ipak, mnogi naši pisci prednost daju pravilno pohrvaćenom liku *ekvinokcij* (lat. *aequinoctium*), kako to – na primjer – čine M. Divković (g. 1900), Š. Lochmer (g. 1906), M. Žepić (g. 1913), V. Balenović (g. 1923), *Leksikon Minerva* (g. 1936), J. Adamović (g. 1937), J. Goldberg (g. 1947), g. Divjanović (g. 1948), Z. Petek (g. 1951), R. Kalmeta (g. 1955), J. Dayre – M. Deanović – R. Maixner (g. 1960), *Pravopis* MH/MS, *Školsko izdanje* (g. 1964), G. Šamšalović (g. 1971), V. Putanec (g. 1974), *Leksikon JLZ* (g. 1974) i *Opća enciklopedija JLZ* (g. 1969. i g. 1977). Naziv *ekvinokcij* zabilježio je i *Rječnik JAZU* (Dio XIII). U manjem broju naših rječnika njihovi autori ističu oba lika naziva – *ekvinocij* i *ekvinokcij*, što je književno-jezično dopušteno.

S tih razloga mislim da u našem znanstvenom jeziku prednost valja dati liku imenice/naziva *ekvinokcij*, pridjev *ekvinokcijski*. Od takvog naziva tvorimo složeno-opisne nazive *proljetni ekvinokcij*, *jesenski ekvinokcij*, *proljetna ekvinokcijska točka*, *jesenska ekvinokcijska točka* i *premještanje ekvinokcija* ili *precesija ekvinokcija*. Naposljetku, na ovome je mjestu također dobro upozoriti da u našem znanstvenom jeziku nisu tipični likovi imenice/naziva *ekvinokcijum/ekvinokcijumski*, jednako kao ni riječi *akvarijum/akvarijumski*, *diluvijum/diluvijumski*, *magisterijum/magisterijumski*, *simpozijum/simpozijumski*, itd.

Istonoće je naziv koji ne možemo držati prevedenom i pohrvaćenom izvornom latinskom složenicom *aequinoctium*, kako nas to poučava *Pomorska enciklopedija JLZ*

² Ekvino(k)cijski je dan (prividni dnevni luk Sunca) zbog refrakcije i premještanja (precesije) ekvino(k)cija neznatno duži.

(g. 1975): „EKVINOCIJ (lat. equinoctium *istonočje*), (...)”.³ Naime, ova latinska složenica sadrži pridjev *aequus* – ravan, jednak, a ne zamjenički pridjev *idem, eadem, idem* (ili *ipse*) – isti. Dakle, naziv *istonočje* je posebna kovanica koju, na primjer, poznaje samo manji broj naših znanstvenika (bliža je nekim našim autorima rječnika).

Ravnodnevnica je samo jedan od naziva za ekvinokcij. Dvije su dublete od kojih jedna ima temeljnu sastavnicu *dnevnic*, ž. r. koja nema značenja nagrade za obavljene dnevni rad. U osnovi njoj je pridjev *dnevni*. Drugoj je dubleti temeljna sastavnica riječ *dnevica* od imenice *dan*, m.r., starija mn. *dnevi*. Tako smo dobili ova dva tumačenja:

- a) *ravnodnevnica* < pridj. *ravno* + pridj. *dnevni* (-ica) i
- b) *ravnodnevnica* > pridj. *ravno* + im. *dan-dani-dnev* (-ica).

Mislim da lik pod b) ima jezično adekvatniju tvorbu za znanstveno-jezično značenje. Zanimljivo je da u nas lik *ravnodnevnica* uglavnom njeguju naši zemljopisci (!), a vrlo rijetko poneki jezikoslovac, kako to čini G. Šamšalović (g. 1971). Najvećem broju naših pisaca, ponajprije autorima rječnika, isključivo je bliska složenica *ravnodnevnica*. Evo nekoliko takvih autora: A. Gavazzi (g. 1933), J. Benešić (g. 1949), I. Tolstoj (g. 1957), J. Dayre–M. Deanović–R. Maixner (g. 1960), B. Klaić (g. 1966. i g. 1978), R. F. Poljanec i S. M. Madatova-Poljanec (g. 1973), O. Sobotka (g. 1973), V. Putanec (g. 1974), A. Hurm-B. Jakić (g. 1974), M. Deanović–J. Jernej (g. 1980) i Z. Vistrička (g. 1980). *Rječnik JAZU* (Dio XIII) bilježi lik *ravnodnevnica*, ali u njemu nema lika *ravnodnevnica*. U *Pravopisu* MH/MS (g. 1960) pod „ravnodnevički” slijedi tumačenje – „prema ravnodnevnica”.

Na osnovi svega toga mislim da su znanstveno-jezični razlozi na strani lika *ravnodnevnica*, pridj. *ravnodnevički*. Od takvog naziva tvorimo složeno-opisne nazive *proljetna ravnodnevnica*, *jesenska ravnodnevnica*, *proljetna ravnodnevička točka*, *jesenska ravnodnevička točka* i *premještanje (precesija) ravnodnevnica*.

Ravnonočje je također jedan od pravilno prevedenih naziva latinske složenice *aequinoctium*. Stoga bih rekao da zajedno s nazivima *jednakonočje*, *jednakodanje* i *ravnodnevnica* čine posebnu skupinu naziva s vrlo dobrim znanstveno-jezičnim značenjem. Imaju podjednaku znanstvenu valjanost. Od naziva *ravnonočje* također tvorimo složeno-opisne nazive *proljetno ravnonočje*, *jesensko ravnonočje*, *proljetna ravnonoćna točka*, *jesenska ravnonoćna točka* i *premještanje (precesija) ravnonoćja*.

Naposljetku predlažem nazive koje bismo u znanstvenom jeziku trebali njegovati. Za usporedbu navodim temeljne i neke složeno-opisne nazive na ruskom, njemačkom, engleskom i francuskom jeziku.

Ako bismo u našem znanstvenom jeziku njegovali nazive navedene u tablici, onda bismo imali samo dva temeljna i četiri pripadajuća složeno-opisna naziva, ukupno šest termina. Posve dostatno da znanstveno-jezično korektno nazivamo prve dane proljeća i jeseni. Znanstvenom jeziku, za razliku od književno-umjetničkog jezika, nije potreban preveliki broj istoznačnica, a još su mu manje potrebne dublete. Naime, u njemu ne treba mnogo

³ Ovakav sam tekst doslovice prepisao iz PE!

naziva da bismo postigli nekakvu književno-umjetničku stilsku ljepotu štiva. Ljepotu primjerenu znanstvenom jeziku možemo postići i bez uporabe brojnih istoznačnica i dubleta.

hrvatski	ruski	njemački	engleski	francuski
1. <i>ravnodnevice</i> [†]	равноденствие	<i>Nachtgleiche</i> (<i>Tag-und Nachtgleiche</i>)	–	–
ili <i>ekvinokcij</i> [†]	–	ili <i>Äquinoktium</i> (-tien)	<i>equinox</i>	<i>équinoxe</i>
1.1. <i>proljetna ravnodnevice</i> ili <i>proljetni ekvinokcij</i>	весеннее равноденствие	<i>Frühlings-nachtgleiche</i> ili <i>Frühlings-äquinoktium</i> (-tien)	– <i>vernal (spring) equinox</i>	– <i>équinoxe de printemps</i>
1.2. <i>jesenska ravnodnevice</i> ili <i>jesenski ekvinokcij</i>	осеннее равноденствие	<i>Herbstnacht-gleiche</i> ili <i>Herbst-äquinoktium</i> (-tien)	– <i>autumnal equinox</i>	– <i>équinoxe d'automne</i>

[†] Temeljni naziv

Sažetak

Ratimir Kalmeta, sveuč. prof. u m., Rijeka

UDK 801.311:001.4:808.62, izvorni znanstveni članak primljen za tisak 20. siječnja 1982.

In this paper, the author analyzes Croatian terms for the vernal equinox and autumnal equinox.